

PUBLIKACIJOS

B. GENZELIS

FILOSOFINIŲ IDĖJŲ POREIKIS XX AMŽIAUS PRADŽIOS LIETUVOJE IR ROMANAS BYTAUTAS

Legalizavus lietuvišką spaudą, krašte klostėsi nauja kultūrinė situacija: dygo laikraščių redakcijos, steigėsi įvairios draugijos, šakojosi publicistika. Ilgalaikis spaudos draudimas ir aukštųjų mokyklų Lietuvos teritorijoje nebuvimas stabdė krašto intelektualinį augimą. Caro pareigūnai ir toliau stengėsi visai silpninti nacionalinį imunitetą. Hamletiška problema — **būti ar nebūti** — lietuviams išliko. Šitokioje situacijoje kraštas buvo imlus naujoms idėjoms.

Literatūra pradėjo stotis ant kojų, tačiau kitoms intelektualinės veiklos formoms ateitis nieko gero nežadėjo. Profesionalios filosofijos tradicijos nutrūko dar XIX a. pirmojoje pusėje, uždarius Vilniaus universitetą. Vakarų Europoje ir Rusijoje formavosi naujos filosofinės idėjos, o Lietuvoje susidarė tam tikras dvasinis vakuumas. Intuityviai suvokiamas filosofinių idėjų poreikis. Šią spragą užpildyti ėmėsi savamoksliai, tai yra asmenys, neturintys specialaus išsimokslinimo. Tarp jų visų pirma minėtinas gydytojas Jonas Šliūpas.

J. Šliūpas gyvendamas JAV vertė į lietuvių kalbą pozityvistinės bei materialistinės orientacijos veikalus. Jis nepretendavo sukurti filosofinės sistemos, o tenkinosi populiarių šios krypties idėjų perpasakojimu. Tačiau Lietuvoje jo veikalai mažai ką pasiekdavo. Kiek platesnę vagą šioje dirvoje pradėjo varyti Vydūnas.

Vydūno filosofinis išsimokslinimas buvo kiek sistemingesnis (jis buvo išklauses įvairius filosofijos kursus Karaliaučiaus, Greisvaldo, Halės, Berlyno universitetuose). Vienas po kito pasirodė jo filosofijos veikalai: „Visatos sąranga“ (1907), „Slaptina žmogaus didybė“ (1907), „Mirtis ir kas toliau“ (1907), „Žmonijos kelias“ (1908), „Likimo kilmė“ (1908), „Mūsų uždavinys“ (1910). Vydūnas apmąsto savo tautos istoriją, jos sąmonėjimo procesą.

Šie klausimai rūpėjo ir Rusijos universitetuose besimokantiems lietuviams. Maskvos universitete teisę studijavo P. Dovydaitis, S. Šalkauskis. Juos patraukė ir filosofijos dalykai. S. Šalkauskis susipažino su V. Solovjovo filosofine sistema, įsijungė į „V. Solovjovo draugiją“, kurios narių

pažiūros formavosi veikiamos „visuotinybės“ koncepcijos. Ir S. Šalkauskis pradėjo domėtis kultūros fenomenu.

Į Maskvą atvyko studijuoti ir Romanas Bytautas. Tik jis pasuko į Rusijos socialdemokratų gretas. Jį stipriai veikė marksizmas. Tai netrukė jam bendrauti su įvairių ideologinių ir filosofinių pažiūrų lietuviais.

R. Bytautas gimė 1886 m. rugpjūčio 22 d. Drobūkščiuose (Telšių rajonas) suienkėjusio smulkaus bajoro šeimoje. Pradinę mokyklą baigė Kražiuose. 1896 m. išvyko mokytis į Permės gimnaziją, tačiau po metų grįžo į Lietuvą. Mokėsi ir baigė Vilniaus I berniukų gimnaziją. Su lietuvių nacionaliniu judėjimu nebuvo susijęs.

1905 m. įstojo į Maskvos universiteto Gamtos fakultetą. Nepatiko. Stojė į teisę. Čia domėjosi politine ekonomija, socialinėmis teorijomis. Po dvejų metų apleido ir šį fakultetą. Studijavo istorijos-filologijos fakultete. Čia pagaliau surado save. Tyrinėjo ir kalbotyros dalykus. Už diplominį darbą apie V. Vunto sielos sampratą gavo aukso medalį. Tai atvėrė duris į profesūrą. R. Bytautas paliekamas Maskvos universiteto Filosofijos katedroje ruoštis šiai pareigybei.

Studijuodamas R. Bytautas susidraugavo su studentais lietuviais. Ir jis pasijuto esąs lietuvis. Pradėjo rūpintis savo kalba. Tada suprato, kokį vaidmenį žmogaus gyvenime vaidina kalba. R. Bytautas matė, kad ši problema aktuali ne tik jam. Kalbotyros studijos jam buvo ne tik teorijos dalykas, bet ir gyvenimo poreikis. 1908 m. jis parašė straipsnį „Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos“. Tai pirmas tokio pobūdžio darbas, parašytas lietuvių kalba; jis iki šiol tebeturi mokslinę vertę.

Jaunasis filosofas aktyviai dalyvavo lietuvių periodikoje. Rašė į „Draugiją“. Jis — vienas iš lietuvių jaunuomenės socialistinės orientacijos žurnalo „Aušrinė“ steigėjų. Rūpinosi, kad joje būtų straipsnių iš filosofijos. Pats rašė beveik į kiekvieną numerį, polemizavo. Antai P. Dovydaitis užsipulė materializmą („Aušrinė“, 1910, Nr. 6), kad šis esąs amoralumo pamatas. R. Bytautas taikliai pastebėjo, kad autorius iškreipęs materializmo principus ir kad toks polemizavimo būdas nepadedas mūsų filosofinės kultūros augimui. Jis kiekviena proga pabrėždavo, kad žmogui būtinas filosofinis išprusimas. Parašė net specialų straipsnį „Lavinimos reikalui. Filosofija“, kuriame akivaizdžiai parodė filosofijos reikalingumą žmogaus intelektualiniam gyvenimui.

Vienas iš išpūdingiausių R. Bytauto darbų yra „Tauta ir tautiška sąmonė“, kurio dalis čia publikuojama. Jame aptariama nacionalinė sąmonė, jos formavimosi principai, nagrinėjamos polonizacijos priežastys ir padariniai. Polemizuodamas su K. Kautskiu, atskleidžia kosmopolitizmo prigimtį. Šio straipsnio aktualumas neabejotinas. Jis gražiai iškomponavo į Lietuvoje besiformuojančią kultūros filosofiją, kuri išsirutuliojo jau po R. Bytauto mirties. Straipsnio pabaigą jis išspausdino „Aušrinės“ 1913 m. pirmajame numeryje. Tai, berods, paskutinis filosofo darbas, paskelbtas jam gyvam esant.

1912 m. R. Bytautas baigė studijas. Taigi beveik visi jo darbai parengti studijų metais, arba pirmais metais po baigimo. 1913 m. jis susirgo kaulų džiova. Liga greitai progresavo. Gydėsi Druskininkuose. Vėliau išvyko į Italiją, Šveicariją.

1914 m. liepos 8 d. istorikas Ignas Jonynas, aplankęs filosofą Šveicarijoje, rašė Stasiui Šalkauskiui į Samarkandą, kad R. Bytauto būklė sunki — prikaustytas prie lovos. Jis stebėjosi filosofo tikėjimu, kad pasveiks ir galėsias dirbti. Deja, 1915 m. birželio 22 d. mirė, nesulaukęs dvidešimt devynerių metų. Taip nutrūko gyvybės siūlas pirmojo XX a. mūsų profesionalaus filosofo, pradėjusio rašyti filosofijos darbus lietuviškai.